

Сакалюк О. П.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ ЕМПАТІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлюється діагностика сформованості емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи, виокремлюються рівні емпатійної культури студентів та визначаються показники їх сформованості у майбутніх учителів початкової школи.

Ключові слова: емпатійна спрямованість, показники та рівні емпатійної культури.

Професійна педагогічна підготовка майбутнього вчителя – це складний, динамічний і безперервний процес, який вимагає урахування сучасних потреб сучасної школи у фахівцях, здатних творчо вирішувати складні теоретичні та практичні завдання початкової ланки освіти [1]. Важливість проблеми професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, а також необхідність пошуку ефективних шляхів та вибору раціональних методів керівництва процесом формування емпатійної культури студентів не викликає сумніву, адже у Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті визначено головну мету української освіти, яка полягає у створенні умов для особистісного розвитку та творчої самореалізації кожного громадянина України, формуванні покоління, здатного навчатися впродовж усього життя, створювати та розвивати цінності громадянського суспільства; здатності консолідації української нації, інтеграції України у європейський і світовий простір як конкурентоспроможної та процвітаючої держави [4].

Мета статті полягає у висвітленні діагностики емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи, визначенні рівнів її сформованості.

Умови сьогодення і особливості суспільного життя ставлять жорсткі вимоги до компетентності, професіоналізму, рівня загальної культури майбутнього вчителя початкової школи. Важлива наявність у майбутнього вчителя професійно значущих соціально-когнітивних і комунікативних умінь, психофізіологічних властивостей, що характеризують нервову систему педагога як сталу, міцну, стресостійку і, водночас, гнучку і пластичну.

На думку польських учених Ю. Бронгель [7] та Б. Гурницької [8], ефективно вирішення різноманітних професійних завдань значною мірою залежить від наявності та рівня сформованості у педагогів професійно значущих особистісних рис і якостей, зокрема таких як, толерантність, емпатійність, сенситивність, асертивність, відсутність внутрішніх особистісних конфліктів.

Д. Гнезділов вважає, що багатозначність терміну “емпатія” “часто примушує дослідників використовувати більш однозначні поняття: “ідентифікація”, “співпереживання”, “конгруентність” тощо” [3, с. 102]. У цьому контексті емпатійна культура вчителя почала розглядатися

науковцями в більш широкому та важливому сенсі – у сенсі міжособистісних взаємин, педагогічного спілкування, керівництва, політики, у практиці психотерапії, консультування тощо.

В психолого-педагогічній літературі розкриваються дані про індивідуальні особливості різних характеристик емпатійної культури, зокрема, в залежності від: типу темпераменту (Е. Кречмер, В. Кротенко, Л. Малицька, І. Юсупов); віку (Т. Василюшина, Т. Гаврилова, А. Штеймець); гендерних відмінностей (А. Багмет, Т. Гаврилова, Е. Ільїн, Л. Ткачук, М. Удовенко); професійної належності (Т. Василюшина, Л. Виговська, С. Іванова, С. Максимець); моральних властивостей, особливостей мотивації (П. Бенсон, Б. Додонов, В. Колпачников, С. Нартова-Бочавер, М. Яницький); психологічних складових темпераменту (О. Саннікова, І. Твердохлебова) тощо. Однак, недостатньо представлені роботи, в яких цілеспрямовано розглядаються показники емпатійної культури у поєднанні формально-динамічних та змістових характеристик. Одним із таких показників, що виявляється у специфіці емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи, ми обрали емоційність. Цей вибір визначається тим, що, емоційність, як стійка властивість індивідуальності, сприяє регуляції професійної діяльності майбутніх педагогів (О. Ольшаннікова, І. Переверзева, О. Палей, В. Пінчук); систематизує індивідуальну структуру властивостей педагога; здійснює конституючий та регулюючий вплив на поєднання якісних (модальнісних) особливостей емпатійної культури, на її модальнісну структуру (О. Саннікова).

Основна вада традиційної системи професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи, на нашу думку, полягає у недостатній підготовці випускників педагогічних спеціальностей до високоякісної праці саме в умовах метасистеми “Людина – Людина”, і, як наслідок, повільна адаптація сучасних молодих фахівців, відсутність у багатьох із них комплексних професійних умінь, діловитості, відповідальності, винахідливості, ініціативи, творчого підходу, вміння налагоджувати емоційний контакт із майбутніми вихованцями.

На думку Н. Потапової, при оцінці рівнів сформованості емпатійної культури майбутніх педагогів як індивідуально-психологічної характеристики слід враховувати фактори, що найбільше впливають на емоційну чутливість і особливості емоційного реагування, – такі, як стать, вік, емоційний досвід, соціальні установки. Емпатійне ставлення може виникати і проявлятися з більшою силою не лише стосовно людей (тварин), які існують реально, але й до зображених у творах художньої літератури, кіно, театру, живопису, скульптури тощо [4]. Здатність педагога до емпатійного сприйняття сприяє врахуванню особистісних запитів та потреб учнів, створенню оптимальних психолого-педагогічних умов для їх задоволення.

Показники сформованості емпатійної культури – це ознаки, на основі яких можна судити про рівень сформованості емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи, проаналізувати ефективність емпатійних впливів на дітей.

Основними показниками оцінки рівнів сформованості емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи, на нашу думку, можуть бути:

- відповідність досягнутих результатів професійної діяльності педагогів поставленій меті;
- згуртованість педагогічних колективів, позитивний емоційно-психологічний клімат, де кожен виявляє інтерес, толерантність, доброзичливість, співпереживання за долю іншого тощо;
- відповідність проявів емпатійної культури загальноприйнятими цінностям, нормам, правилам поведінки;
- конкретні дії, вчинки майбутніх учителів, їхній характер та відповідність загальнолюдським цінностям;
- оптимальність професійної діяльності майбутнього вчителя і дієвість конкретних емпатійних впливів на вихованців;
- творча ініціатива вчителя у висуненні та реалізації ідей, які вимагають нестандартних підходів рішення і відповідальність за отриманий результат;
- особливості професійного самовизначення студентів;
- схильність до обраної професії та наявність професійно значущих якостей;
- володіння вербальними та невербальними засобами спілкування із дітьми;
- наявність професійно-управлінських задатків тощо.

Для визначення рівнів сформованості емпатійної культури студентів педагогічних ВНЗ важливими є й інші показники: цілісність знань, усвідомлення їх значення в педагогічній діяльності; потреба в емпатійних стосунках; готовність і здатність до морально-емоційного вдосконалення емпатійної культури як важливого компонента професійної майстерності вчителя тощо.

Н. Буравцова аналізує емпатію та виділяє такі 3 рівні:

- *психофізіологічний рівень* – емпатія може проявлятися як загострення сенситивності;
- *психологічний рівень* – це децентрація особистості із “вживанням” в об’єкт емпатії;
- *соціально-психологічний рівень* – прояв емпатії пов’язаний із суспільним побутом людей і реалізацією запитів у спілкуванні [2, с. 47-56].

Залежно від складності механізмів, що забезпечують функціонування емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи, виділяємо такі її рівні:

- *індиферентний рівень* – проявляється в байдужому ставленні педагога до школярів. Після споглядання чи сприймання ситуації, що вимагає співчуття, співпереживання, механізм емоційного зараження не запускає емпатійного процесу і не відбувається емоційне перемикавання з переживань дитини на переживання майбутніх вчителів початкової школи. Студенти мають утруднення у встановленні контактів із дітьми, емоційні прояви у вчинках школярів здаються їм незрозумілими і позбавленими

змісту. Індиферентний рівень сформованості емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи призводить до підвищення конфліктності у взаєминах з учнями, що негативно позначається на процесі навчання та психологічному мікрокліматі в класі;

– *егоцентричний рівень* – забезпечується механізмом ідентифікації та проявляється у формі егоцентричного співпереживання; егоцентричність проявляється у фіксованості студента педагогічного вузу на власній позиції, думці, уявленні, характеризується невмінням поставити себе на місце майбутнього вихованця; в його основі лежить функціонування механізмів особистісної та моральної рефлексії, оцінки ситуації, актуалізації настанов, емоційної децентрації, які зумовлюють переживання майбутнім вчителем емпатії стосовно почуттів, емоцій, психічних станів молодших школярів. Ці ставлення проявляються у формі співчуття, злорадства, заздрості тощо. Таким студентам притаманні емоційні прояви, але здебільшого вони знаходяться під самоконтролем, у спілкуванні з дітьми уважні, але при зайвому виплеску почуттів втрачають терпіння. Це емпатійна сліпота до відчуттів і думок школярів. Таких вчителів більше цікавлять свої власні емоції, студентам здається, що вони добре знають і розуміють інших, їх висновки часто помилкові. Втім, усвідомити свою помилку їм заважає егоцентричний рівень емпатійної культури;

– *середній рівень* – проявляється у формі внутрішнього сприяння чи протидії поведінці школярів. Реальну поведінку можуть мотивувати утилітарні потреби педагогів, прагнення задовольнити соціальні очікування тощо. Забезпечується функціонуванням механізму розвитку пізнавальних процесів – децентрацією, що функціонує на основі здатності майбутнього вчителя відтворювати погляд молодших школярів. Децентрація важлива для студентів, тому що забезпечує координацію їхнього власного погляду і власних дій з уявленнями та діями школярів. Децентрація виступає інтегрованою властивістю, від рівня розвитку якої залежить успішність взаємодії педагогів і учнів у процесі міжособистісного спілкування. Домінуючими мотивами дій педагога є особистісні смисли, моральні принципи, переконання та моральні якості; педагоги тонко реагують на настрій молодших школярів, намагаються передбачати конфлікти і знаходити компромісні рішення при їх виникненні;

– *високий рівень* – його функціонування представлене особистісними механізмами, у яких домінуючу позицію займають культурогенні процеси, які забезпечуються механізмом неадаптивної активності та проявляються у формі альтруїзму (героїзм, подвижництво тощо) чи садизму (повне поглинання іншої людини, перетворення її на безпомічний об'єкт своєї волі). На високому рівні сформованості емпатійної культури сприймаються смислові, екзистенціальні механізми емпатії, відчуються містичні надпереживання, надчуття, альтруїзм, трансперсональна взаємодія. Це постійне, глибоке і точне розуміння вчителем особистості школяра, уявне відтворення його переживань, відчуття цих переживань як власних, глибокий такт, що полегшує усвідомлення студентом своїх помилок і хибних

дій та ухвалення правильних рішень без жодного нав'язування своєї думки або своїх інтересів. Для цього треба уміти будувати взаємовідносини з майбутніми вихованцями на принципах взаємної довіри та альтруїзму.

Зазначені рівні сформованості емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи пов'язані з емпатійною спрямованістю особистості. Під емпатійною спрямованістю ми розуміємо прояв емпатійних нахилів, вибір педагогами тих сфер життєдіяльності, відносно яких, насамперед, виникають емпатійні переживання студентів та найбільш виражено проявляється індивідуальна своєрідність емпатійної культури. Емпатійні переживання можуть бути пов'язані не лише з подіями, які відбуваються зі студентами зараз, але із ситуаціями, що трапилися з ними у минулому чи відбуватимуться у майбутньому. Таким чином, вказаний підхід у поглядах на рівні емпатійної культури дає змогу, з одного боку, розглядати її як цілісну властивість, а з другого, досліджувати показники її егоцентричного, індіферентного, середнього та високого рівнів. Саме експлікація рівнів сформованості емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи дає змогу повніше розкрити сутність вказаного феномена.

Використана література:

1. Андрущенко В. П. Національна доктрина розвитку освіти: потреба, принципи, пріоритети / В. П. Андрущенко // Управління якістю професійної освіти: збірник наукових праць. – Донецьк: ТОВ “Лебідь”, 2001. – 372 с.
2. Буравцова Н. В. Влияние суверенности личностных границ на проявление эмпатии у будущих педагогов и психологов / Н. В. Буравцова // Психология в вузе. – 2008. – № 1. – С. 47-56.
3. Гнезділов Д. Ю. Структурна модель особистої емпатії / Д. Ю. Гнезділов // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: зб. наукових праць / гол. редактор доктор пед. наук, професор А. М. Богуш. – Одеса: НДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2013. – № 3-4. – С. 49-102.
4. Національна доктрина розвитку освіти. Указ Президента України від 17 квітня 2002 року. – № 347. – 20 с.
5. Потапова В. Д. Эмпатия, рефлексия, антиципация – профессионально-значимые свойства личности / В. Д. Потапова // Вестник Донецкого ун-та Серия Б: Гуманитарные науки. – 1998. – № 1. – С. 159-165.
6. Санникова О. П. Феноменология личности / О. П. Санникова. – Одесса: СМІЛ, 2003. – 256 с.
7. Brągiel J. Znaczenie przemian społecznych dla współczesnego rodzicielstwa, w Rodzicielstwo w kontekście współczesnych przemian społecznych // J. Brągiel, B. Górnicka (red). – Wyd. Uniwersytetu Opolskiego. – Opole, 2012. – S. 451.
8. Górnicka B. “Rodzicielski świat” matek i ojców wychowujących dziecko z niepełnosprawnością, w Rodzicielstwo w kontekście wychowania i edukacji / J. Brągiel, P. Kaniok, A. Kurcz (red). – Wyd. Uniwersytetu Opolskiego. – Opole, 2013. – S. 411.
9. Guilford J. P. The Nature of human Intelligence. – № 4. – Mebrov Hill, 1967. – 500 p.

САКАЛЮК О. П. Диагностика сформированности эмпатийной культуры будущих учителей начальной школы.

В статье освещается диагностика сформированности эмпатийной культуры будущих учителей начальной школы, выделяются уровни эмпатийной культуры студентов и определяются показатели их сформированности у будущих учителей начальной школы.

Ключевые слова: эмпатийная направленность, показатели и уровни эмпатийной культуры.

SAKALYUK O. P. Diagnostics formation empathy culture of future teachers of initial school.

The article deals diagnostics formation empathy culture of primary school teachers, distinguishes levels empathy culture of the students and the criteria and indicators of formation of primary school teachers.

Keywords: *empathy focus, performance and level empathy culture.*

УДК 378.091.12.011.3-057:62/64]:7.012

Слабко В. М.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ З ОСНОВ ДИЗАЙНУ

У статті розглянуто питання доцільного використання організаційних форм навчання майбутніх учителів технологій з основ дизайну відповідно до дидактичних цілей освітнього процесу та індивідуальних можливостей студентів. Серед перерахованих форм автор акцентує увагу на лекції як такої, що виконує інформаційну, виховну та розвивальну функції, представлено види лекцій та їхні переваги.

Ключові слова: *організаційні форми навчання, лекція, дидактична мета, функції, пізнавальна діяльність, майбутні вчителі технологій.*

“Форми організації навчання (організаційні форми) – це зовнішнє вираження злагодженої діяльності вчителя й учнів, що здійснюється в певному порядку й режимі” [2, с. 519]. Вони мають соціальну обумовленість, виникають і удосконалюються у зв'язку з розвитком дидактичних систем. Організаційні форми навчання класифікуються за різними критеріями: кількістю учнів, місцем навчання, тривалістю навчальних занять тощо.

У межах різних організаційних форм навчання викладач забезпечує активну пізнавальну діяльність студентів, використовуючи фронтальну, групову й індивідуальну роботу.

Фронтальна робота передбачає спільну діяльність всієї групи: викладач для всієї групи викладає навчальний матеріал, ставить однакові задачі, а студенти вирішують одну проблему, опановують загальну тему. Фронтальна форма організації навчальної діяльності забезпечує загальне просування студентів у навчанні, проте вона не може бути універсальною, оскільки недостатньо враховуються специфічні особливості, рівень розвитку кожного студента.

При груповій роботі навчальна група поділяється на кілька колективів (бригад, ланок), які виконують однакові або різні завдання. Склад цих колективів, як правило, непостійний. Кількість студентів у групі залежить від поставленого завдання, але частіше середня кількість складає 3-5 осіб. Групова робота під час навчання дизайну застосовується, наприклад, при виконанні проекту дитячого ігрового майданчика. Групова робота створює сприятливі виховні можливості, привчає до колективної діяльності.